

שינוי מין באנדרוגינוס

מאת הרב משה שטינברג

שינוי במסכת שבת, ק"י, ב': "מנין לסירוס באדם שהוא אסור, חלמוד לומר ובארצכם לא תעשו - בכם לא תעשו"¹. איסור זה הוא דוקא בזכר, אבל המסרס נקבה אינו עובר על הלאו הזה²⁻³. היות ואנדרוגינוס יש לו איברי מין זכריים ונקביים, בעיה הלכתית היא אם מותר לסרטו או לא. הנה הרמב"ם⁴ מגדיר את האנדרוגינוס כך: "מי שיש לו איבר זכרות ואיבר נקבת הוא הנקרא אנדרוגינוס והוא ספק אם זכר, ספק אם נקבה, ואין לו סימן שיוודע בו אם הוא זכר ודאי אם היא נקבה ודאית לעולם". ולעומתו סובר הראב"ד⁵, שאנדרוגינוס הוא חציו זכר וחציו נקבה, כעין חציו עבד וחציו בן חורין. בשיטה אחרת לגמרי דוגל רבי יוסי⁶. לדעתו, אנדרוגינוס בריה בפני עצמה הוא ולא הכריעו חכמים אם זכר אם נקבה.

מכאן מסביר הר"ש משנאץ במסכת בכורים, שישנן איפוא שלש ספקות באנדרוגינוס: א) ספק בריה בפני עצמה; ב) ספק זכר; ג) ספק נקבה⁷. ובשולחן ערוך⁸ קיימת מחלוקת אם אנדרוגינוס בר חליצה וייבום הוא או לא. הבית שמואל מסיים, שם, להלכה שאנדרוגינוס חולץ וחולצים לאשתו⁹.

ככל זכר גם אנדרוגינוס נימול לשמונה, וכך נאמר במסכת שבת, קל"ה, א': "המול לכם כל זכר, כל - לרבות אנדרוגינוס"¹⁰. אלא שמילתו אינה דוחה שבת¹¹. גם אין עליו איסור כרת כשלא נימול, כי באיסור כרת כתוב "וערל זכר" ולא כתוב "כל זכר", אולם דעת המאירי בשבת קל"ד, דאנדרוגינוס אם גדל ולא מלו אותו אחרים, הרי הוא בתליית כרת עד שימול¹³.

ונסתפקתי, אם המוהל את האנדרוגינוס חייב לברך בעת המילה ברכת משנה הבריות. כי אין הדבר מוטל בספק, שאנדרוגינוס זו בריה משונה, והרי אפילו הרואה את החיגר ואת הקיטע ואת הסומא - מברך משנה הבריות¹⁴, ובמשנה אמר רבי ישמעאל "אין מום גדול מזה", ופירש רש"י שם: "אנדרוגינוס קאי, דמקום נקבות באנדרוגינוס הוי מום". לפי זה בודאי צריכים לברך. הן אמת שכל אדם הרואה את האנדרוגינוס פטור מלברך, מפני שזה מום נסתר ואין מברכים אלא על מום גלוי, כמו חיגר וקיטע. אכן, המוהל הרואה את המום בשעת מילה חייב לברך. או שמא מום נסתר, אפילו כשרואים אותו אין מברכים - ולא באתי אלא להעיר.

ולא רק לעניין מילה הוא ככל זכר, אלא בחיצוניותו, ובהתנהגותו הוא כגבר לכל דבר. האנדרוגינוס מתלבש כאיש¹⁶; נרשא אשה ואינו נישא; אינו מתייחד עם נשים; עליו לקיים את כל המצוות, כולל מצוות עשה שהזמן גרמן. רק באותן מצוות שיש מיעוט מפורש כגון ראייה וכדומה - פטור האנדרוגינוס.

ומצד החומרא, יען שהוא ספק אשה, נעשה הוא גדול כשמלאו לו י"ב שנה ויום אחד¹⁷. נוסף לכך נמצא באחד הפוסקים¹⁸, שנשאל בנולד עם גיד שסוע לאורכו מגבו כעין מרזב וצנור למימי

השתן המקלחין מגופו - מה דינו, ופסק שאין זה אנדרוגינוס מכיון שהגיד שסוע ודינו כנקבה, אבל "זכרות האנדרוגינוס לא לריק ולבטלה נמצא בו, כי הוא כלי נכרא בו לצורך תשמישו כמו בזכר, רק שנתלווה אליו כלי הנקבות גם-כן, על-כן שניהם לא לשוא נמצאו בו, ונידון כזכר וכנקבה".

המסקנה המתבקשת איפוא מכל האמור, שאין לבצע באנדרוגינוס כל ניתוח באיברי המין הזכריים כדי להופכו לנקבה שלימה מבחינה חיצונית. זאת בהתאם לשיטת המשנה ביבמות הסוברת שאנדרוגינוס זכר הוא וגם לשיטות שהוא ספק אשה, גם-כן קשה להתיר ניתוח כזה משום חשש סירוס, כי הרי יש לו איברי מין זכריים והוא נימול ככל זכר.

זאת ועוד, אין הדבר פשוט כלל להפקיעו מהמצוות שהוא חייב לקיימן ככל זכר.

והנה בשו"ת נודע-ביהודה¹⁹ כתב, יען שאנדרוגינוס אינו מצווה לישא אשה אלא מותר לו²⁰,

לכן יקדש אותה בחופה וקידושין, אבל לא יברכו הברכות, כיון שאינו מצווה. לפי זה משמע,

לכאורה, אם אינו מצווה על פריה ורביה מותר לסרסו ולהופכו לנקבה, כמבואר מדברי רש"י²¹,

מכיון שאשה אינה מצווה על פריה ורביה מותר לה לשנות כוס של עקרין. ברם, המנחת חינוך²²,

תמה על דברי רש"י אלו וקבע, ואין איסור סירוס תלוי בפריה ורביה וממילא אין מבחינה זו

כל היתר לבצע את הסירוס²³.

אולם, מטעם אחר נוטה שם המנחת-חינוך להתיר סירוסו של האנדרוגינוס, מפני שאינו ראוי

להוליד ותמה מדוע השמיט הרמב"ם דין זה, שכל שאינו ראוי להוליד אין בו איסור סירוס.

והנה אחד מרבני דורנו²⁴ דן בשאלה אודות תינוק שנולד כך, שמבחינה חיצונית דומה לנקבה

ומבחינה גנטית הוא כזכר, והסיק להלכה שאין לתינוק זה אפילו דין של אנדרוגינוס. ובהסתמכו

על דברי המנחת-חינוך הנ"ל קבע. שאפילו אנדרוגינוס מותר לנתחו ולהפכו לזכר או לנקבה,

כיון שאינו ראוי להוליד.

אכן. בעצם השאלה אם אנדרוגינוס ראוי להוליד או לא. יש הסבורים²⁵ שהוא מוליד, אבל

חכמי הרפואה והמדע מכחישים דבר זה²⁶. אך עצם כללו של המנחת-חינוך, שכל שאינו ראוי

להוליד אין בו איסור סירוס, אינו מוסכם. הנה באוצר-הפוסקים²⁷, בדין סירוס פרד ופרדה,

מביא שדעת הרמב"ן, שאפילו אינו ראוי להוליד יש בו איסור סירוס. ומזה שהרמב"ם והחינוך

לא הביאו את הדין, שכל מי שאינו ראוי להוליד אין בו איסור סירוס, משמע שסוברים שאין

לחלק בזה. ונראה לי להוסיף על דבריו, כי לכאורה אפשר לומר שהרמב"ם השמיט דין זה

מכיון שאין הוא שכיח. אך, אין זה נכון, כי הרי גם זקן וזכר טרף אינם ראויים להוליד²⁸.

אם-כן, בודאי שהיה לרמב"ם להביא את הדין הזה. אלא הנכון הוא, שלדעתו אין הבדל בין

אם הוא ראוי או אינו ראוי להוליד יש בו איסור סירוס. מכאן שהרמב"ם. הרמב"ן והחינוך

סוברים. שאיסור סירוס אינו תלוי אם ראוי הוא להוליד או לא וממילא לשיטתם אסור לנתח

את אברי המין הזכריים, מטעם סירוס. וכן גם משמע מהחתם-סופר²⁹ שכתב: "אם מסרס בזכרות

שלו לוקה, אף-על-גב דספק נקבה הוא, מכל מקום אם יבוא אלי ויאמר שהוא נקבה, נמצא

שלא סירס אלא נקבה, מכל-מקום חייב, שלא נתמעטה נקבה אלא איברי נקבה אימעטו. אבל איברי זכר הנמצאים בנקבה, לוקה עליה".

ואפילו לשיטת המנחת-חינוך, שמטעם סירוס אין איסור כיון שאינו מוליד, יש לדעתי, מקום לאיסור הניתוח של איברי הזכר באנדרוגינוס, מטעם חובל בעצמו והסתכנות שלא לצורך. שהרי עובדה היא שכל השינויים הם חיצוניים בלבד ולא נוצר כל שינוי מהותי, כי אין אפשרות לשנות את טבעו והוא תמיד נשאר כפי שנולד. לכן הדעת נוטה לאיסור סירוסו של האנדרוגינוס ולהופכו לנקבה.

ובהסתמך על דברי המגן-אברהם³⁰ בשם הרי"ף, שהאנדרוגינוס משתנה, פעם הוא זכר ופעם הוא נקבה, קובע בעל הציץ-אליעזר, שבהשתנות הגוף משתנה גם דינו. אבל באמת האחרונים³¹ דחו דברי המגן-אברהם האלו, כי ברי"ף שלפנינו לא נמצא כזאת, וגם לא משמע ככה בגמרא ופוסקים. ובעל תפארת-ישראל³², פירש כוונתו של המגן-אברהם, שפעם מתגבר כח הזכרות ופעם כח הנקבות, אך אין הכוונה שבגופו חל איזה שינוי מהותי³³.

אכן, לאמתו של דבר נראה לי, שאין כל סברה לקבל את דברי המגן-אברהם הנ"ל, כי הרי הדין הוא שאנדרוגינוס נושא ולא נישא, ואם נכון הדבר שהוא משתנה, איך נושא אשה. ועוד הדין הוא³⁴ שאינו מתייחד עם הנשים אלא עם אנשים, ואם הוא פעם אשה, איך מתירים לו להתייחד עם גברים. מכאן, איפוא, שהשתנות הגוף לא יכלה לשמש יסוד להתיר הפקעתו מן המצוות.

ומה שכתב הציץ אליעזר: "אבל כשעדיף מכמה בחינות להופכו לנקבה, גם כן אין לאיסור", יש לפקפק בכך. כי הנה בעל ההפלאה בספרו פנים יפות כתב, שאיסור סירוס לא גרוע מעץ פרי שאסור להשחית ובאיסור השחתת עץ מאכל מבואר, שאם השבח מרובה על הפירות מותר לקצו³⁵. לפי זה היה מקום לומר, לכאורה, שאם רוצים לסרס שור כדי שיהא יותר מועיל למלאכתו או לפטמו, אין בזה איסור, לכן הזהירה התורה במפורש "ובארצכם לא תעשו", כלומר, אל לך ללמוד היתר שאם זה לטובת הדבר אז הסירוס מותר - אלא מכל-מקום אסור. מכאן, שאפילו במקרה שעדיף הדבר מכמה בחינות לסרס את איברי המין הזכריים ולהופכו לנקבה, אסור הדבר, לדעת הפנים יפות.

בסיכום, נראה לי, שיש למנוע לסרס את איברי המין הזכריים של האנדרוגינוס ולהופכו לנקבה, הן מחשש איסור סירוס והן מטעם חובל בעצמו ללא צורך, וגם אין להפקיעו מן המצוות שעליו לקיים ככל זכר. אבל לבצע ניתוח באיברי המין הנקביים ולהופכו לזכר, נראה שאין לאיסור. אם יש צורך בדבר.

הערות

1. וכך פסק הרמב"ם, הלכות אסורי ביאה, ט"ז, י"ב ובשולחן-ערוך, אבן העזר, ה'. י"א.
2. כמבואר בגמרא, ברמב"ם ובשולחן-ערוך, שם.
3. ועיין חלקת מחוקק ובית שמואל, שם, לענין שתיית כוס של עקרין, שהאיסור הוא רק במין זכר, הן באדם והן בבהמה, אבל לא במין נקבה. וראה בספר חסידיים, סימן תר"כ.

4. רמב"ם, הלכות אישות, ב', כ"ד.
5. ראב"ד, הלכות שופר, ב', ב'.
6. יבמות, פ"ג, א; הוספתא, בכורים, פ"ב.
7. הנפקא-מינה שאם אמר הריני נזיר שאין זה לא איש ולא אשה, הרי זה נזיר. ונראה לי נפקא-מינה פשוטה לענין גיטין וקידושין. דלשיטה זו שהאנדרוגינוס הוא בריה בפני עצמה, אין הקידושין תופסים ואין אשתו צריכה גט, מה שאין כן אם נאמר שהוא ספק איש, עכ"פ מספק צריכה אשתו גט. עוד נפקא-מינה לענין קללת אביו ואמו. עיין בהגהות מלא הרועים, סנהדרין, ס"ו, א'.
8. שולחן-ערוך, אבן העזר, קע"ב, ח'.
9. כן גם דעת הרמ"א, אבן העזר, מ"ד, ה', דאנדרוגינוס הוי ודאי זכר.
10. וכך גם נפסקה ההלכה ביורה דעה, רס"ב, ג'.
11. עיין שם, רס"ו, י'.
12. עיין תורה המימה, בראשית, י"ז, אות כ"ח.
13. ומהאי טעמא שמלין אותו, אם נכרי אנדרוגינוס רוצה להתגייר מקבלים אותו, ראה ספרי תורת הגר, פרק ב', אות י"ז.
14. שולחן-ערוך, אורח-חיים, רכ"ה, ט'.
15. בכורות, מ"א, א'.
16. עיין שו"ת רמ"ע מפאנו, סימן ק"ל, פרק אנדרוגינוס, אם מתלבש כאשה הרי זה בלא ילבש גבר שמלח אשה.
17. עיין רמב"ם, הלכות אישות, ב', כ"ה ובהשגות הראב"ד, מגיד-משנה ולחם-משנה, שם.
18. שו"ת שאילת יעבץ, סימן קי"א.
19. שו"ת נודע ביהודה, מהדו"ת, חאה"ע, סימן א'.
20. וכך משמע מלשונו של הרמב"ם, הלכות אסורי ביאה, א', ט"ו, שכתב שמותר לישא.
21. בשבת, קי"א.
22. מצוה רצ"א.
23. ועיין בערוך-השולחן, אבן העזר, ה', כ"א, שאל מי שאינו מצווה על פריה ורביה, מכל מקום רצון ה' הוא, שכל הברואים כולם יפרו וירבו לרוב, וכל המקלקל איברי הזרע בין מאדם בין מבהמה, חיה ועוף עובר בלאו, דמקלקל כוונתו של הקב"ה בבריאת עולמו, דלשבת יצרה.
24. שו"ת ציץ אליעזר, חלק י"א, סימן ע"ח.
25. מהרי"ט אלגזי, בכורות, נ"ו; קרבן נתנאל, סוף פרק הערל; שער השמים, מביאו החתם-סופר, אבן העזר, סימן כ'.
26. ראה: נועם, כרך ט"ז, עמ' קנ"ג.
27. כרך א', בהערות בסוף הספר.
28. עיין שו"ת אבני מלואים, סימן ח'.
29. שו"ת חתם-סופר, אבן העזר, סימן כ'.
30. שולחן ערוך, תקפ"ט, סק"ב.
31. באר-היטב, מחצית השקל וערוך השולחן, שם.
32. שבת, פרק י"ט, בועז ב'.
33. שוב מצאתי בחתם-סופר על השולחן ערוך, שמחרץ תמיהתו של הבאר-היטב כי האנדרוגינוס מטיל מים במקום זכרות ונקבות, ואם כן כוונת המגן-אברהם, שפעם הוא זכר ופעם נקבה, כלומר כשהוא מטיל מי-רגלים מזכרותו הוא זכר ומנקבותו - הוא נקבה.
34. עיין חוספתא בכורים, פרק ב'.
35. ראה: בבא-קמא, צ"א, א'; רש"י ורא"ש, שם ובטורי זהב, יורה דעה, קט"ז, סק"ו.